

Investigation the System and Morphology of the Verb in the Bolkheyr Dialect

Sohrab Gholami^{1*}

Farrox Hajiyani²

Jalal Rahimian³

Abstract

Bolkheyr village is the center of Bolkheyr rural district of Delvar district in Tangestan county of Bushehr province. Bolkheyr dialect is a type of Tangsir dialect. To form the linguistic corpus of this research, interviews with speakers were used to record their speech, and the method of carrying out this research is a combination of field and descriptive-analytical methods with a library tools. The data have been collected and described with the help of the International Phonetic Alphabet. In this research, constructions of the verbs, the place of stress and Morphology of verbs in mood, different tenses and aspects have been analyzed. Based on the results, the verb in this dialect has two participle, past or present, and imperative, subjunctive or indicative moods. One of the important features of this dialect is the ergative active participle of past transitive verbs. This state is split-ergativity in the Bolkheyr dialect. In this dialect, Morphology of verbs are used in the present and past tenses, and there is no standard Persian future verb structure and the same indicative present is also used to express the future. Stress on most positive and negative verbs of this dialect is on the first syllable.

Keywords: Tangestan, Tangsir, Bolkheyr dialect, system of verb, morphology of verbs.

Extended abstract

1. Introduction

"Tangestan" county is one of the regions of Bushehr province, which is worthy of attention in terms of dialectology, dialectal and accent diversity, and the originality of words. "Bolkheyr" is one of the rural district of Delvar district of

*1. Master's Student in Ancient Iranian Languages, Shiraz University, Shiraz, Iran.
(Corresponding Author: sohrabgholami1990@gmail.com)

2. Professor, in Ancient Iranian Languages, Shiraz University, Shiraz, Iran.
(f.hajiyani@rose.shirazu.ac.ir)

3. Professor, in General Linguistics, Shiraz University, Shiraz, Iran. (jrahimian@rose.shirazu.ac.ir)

Tangistan county, the center of which is the village of Bolkheyr. Bolkheyr rural district is bordered by Delvar rural district from the north, Dashti county from the south and east, and Persian Gulf from the west. The people of this village speak Bolkheyr dialect.

Among the most important issues related to the activity in the field of this authentic dialect, we can point out the lack of scientific and linguistic researches about the Tangsir dialect, especially in the Bolkheyr district, and the gradual forgetting of the spoken examples of this dialect. Knowing the Bolkheyr dialect can also help to understand some grammatical and lexical problems of the Persian language.

The purpose of this research is to investigate the verb system in the Bolkheyr dialect, which was done by relying on the linguistic corpus. Knowing this, both the grammar analysis was done and a part of its selected vocabulary was given as a sample, for the readers to be familiar with the dialect.

2. Theoretical Framework

The foundation of this research (Corpus) formed based on the guide book for collecting Iranian dialects, with the approach of exploring the demands of the research (examination of the device and Morphology of the verb in the Bolkheyr dialect). In analyzing the linguistic Corpus, in the field of structure and Morphology and grammatical topics related to verbs and pronouns, we have referred to the following books: "Persian grammar from the perspective of typology" by Shahrazad Mahutian, understanding Syntax by Maggie Tallerman, Persian Language History by Mohsen Abolqasemi, "Persian Language Syntax" by Hasan Anvari and Hasan Ahmadi-Givi and "The Making of Persian Language" by Jalal Rahimian.

3. Methodology

The method of conducting this research is a combination of field and descriptive-analytical methods with a library tool, and the required data is also collected using the same methods and with the help of the International Phonetic Alphabet (I.P.A). In this research, several speakers (10 people in total) have been interviewed, most of them are illiterate (four men and three women, mostly 60 years old. The steps of the current research can be presented as follows:

- 1- Selection of authentic and native speakers of the region.
- 2- Interviewing selected speakers and recording their speech.
- 3- *Transcription* and translation of the speech recorded from speakers.
- 4- Analyzing the linguistic corpus and achieving the research demands in the field of the device and morphology of verb.

- Gholami, S. and Hajiyan, F. "Description of the phonological system of the Bolkheyr dialect using the IPA method". *Iranian Linguistics and Dialects*. 2023; 8(2): 185-215. [In Persian] doi: 10.22099/JILL.2023.48056.1353
- Hajiyan, F."Comparative and historical investigation of ergative verb construction in dialects Ardakani, Dashti, Dashtaki, Yazd's Jews and Lari". *Teaching language skills*, 2018; (1): 21- 40. [In Persian]
- Khalili, M. Descriptive-diachronic study of the phonological system and Morphology of nouns and verbs Tangsir dialect. Master's Thesis of Ancient Iranian Languages, Bu-Ali University of Hamedan. 2019. [In Persian]
- Persian Language and Literature Academy. Guide to collecting Iranian dialects. Tehran. 2019. [In Persian]
- Pur-ebrahim, Sh. and Vahedi-Langrudi, M M. "Description and review of the verb system In the dialect of Delvar". Special issue of Persian Language and Literature Academy: Iranian languages and dialects, 2012; (2): 107-123. [In Persian]
- Silverstein, M. "Hierarchy of Features and Ergativity, In Grammatical Categories in Australian Languages, R. M. W. Dixon (Ed.), Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 1976; 112-171.
- Tallerman, M. Understanding Syntax, 4rd Ed., London: Hodder Education. 2015.

How to cite:

Gholami S, Hajiyan F, Rahimian J. Investigation the System and Morphology of the Verb in the Bolkheyr Dialect. *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*. 2024; 2(16): 179-203. DOI:10.22124/plid.2024.26694.1663

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

4. Results & Discussion

In Bolkheyr dialect, the verb has the characteristics of person and number, tense, transitive, mood, and *BAB* (forms), and almost all constructions of definite and indefinite past tense and present participle verbs in Standard Persian can be found in it as well. However, the special structure of future verbs, similar to what we have in Persian (such as "I will go"), does not exist in the dialect, and the same present participle construction is also used to express the future. In most of the positive and negative verbs of the Bolkheyr dialect, the reliance is on the first syllable. In this dialect, past and present stems are the building blocks of verbs. The past stem in this dialect are usually made by adding */-i/* or */-d/* to the present stem. The present stem in this dialect is usually a remnant of the Middle Persian period. In general, in this dialect, the agreement between the subject and the verb is the same as in standard Persian, and the verb agrees to the subject of the sentence in terms of person & number. In terms of role, words in this dialect often have a specific position. Of course, the structural arrangement in some cases has flexibility. For example, in this dialect, the verb is usually placed at the end of the sentence like standard Persian; but rarely, the penultimate sentence is also seen. In this dialect, there are imperative, subjunctive or indicative moods. The ergative mode (a heritage of Pahlavi Middle Persian Grammar) can be seen in the subject of most of the past transitive verbs of Bolkheyr dialect, which is very similar to the ergative structure of Ardakani dialect (spoken in Fars province in Iran). This mode is split-ergativity in the dialect of Bolkheyr, and saving exceptional cases, it is not seen in the present and future tenses.

5. Conclusion & Suggestions

Based on the results, the verb in this dialect has two participles, past or present, and imperative, subjunctive or indicative moods. One of the important features of this dialect is the ergative active participle of past transitive verbs. This state is split-ergativity in the Bolkheyr dialect. In this dialect, conjugation of verbs is used in the present and past tenses, and present indicative is also used to express the future. On most of the affirmative and negative verbs of the dialect stress is on the first syllable.

Select Bibliography

- Anvari, H. and Ahmadi-Givi, H. Persian grammar. 2 vol. Fatemi Publications. 2016. [In Persian]
- Comrie, B. "Ergativity, In Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language". Austin: University of Texas Press, 1978; 329-94.
- Gholami, S. Linguistics study of Tangsir dialect (Bolkheyr): Phonetics, Morphology, Syntax, Etymology and Research in Selected Vocabulary. Master's thesis Ancient languages of Iran, Shiraz University. 2021. [In Persian]

بررسی دستگاه و صرف فعل در گویش بوالخبری

جلال رحیمیان^۱

فرخ حاجیانی^۲

سهراب غلامی^۳

چکیده

مرکز دهستان بوالخبری بخش دلوار از شهرستان تنگستان استان بوشهر، روستای بوالخبری است. بوالخبری، گونه‌ای از گویش تنگستانی (تنگسیری) است. برای تشكیل پیکره زبانی این پژوهش، از مصاحبه با گویشوران، ضبط گفتار و آنکاری داده‌های صوتی استفاده شده و روش این پژوهش، ترکیبی از روش‌های میدانی و توصیفی- تحلیلی با ابزاری کتابخانه‌ای است. داده‌ها با همین روش‌ها و با کمک الفبای آنکاری بین‌المللی (I.P.A) جمع‌آوری، واکاوی و توصیف شده‌اند. در پژوهش حاضر، تجزیه ساختاری و استخراج ویژگی‌ها و ساختمان افعال، جایگاه تکیه و صرف افعال در وجه، باب و زمان‌های مختلف در بوالخبری، واکاوی شده‌است. براساس یافته‌ها، فعل در این گویش دارای دو ماده گذشته یا حال و وجود امری، التزامی یا اخباری است. از ویژگی‌های مهم این گویش، می‌توان به حالت ارجتیو فعلی افعال ماضی متعدد اشاره کرد. این حالت در بوالخبری، بهصورت کنایی گستته است. در این گویش، صرف افعال معلوم و مجھول در زمان‌های حال و گذشته است و ساختار خاص افعال آینده فارسی معیار وجود ندارد و همان فعل مضارع اخباری برای بیان فعل مستقبل به کار می‌رود. تکیه در اغلب افعال مثبت و منفی این گویش، بر هجای اول است.

واژگان کلیدی: تنگستان، تنگسیری، گویش بوالخبری، دستگاه فعل، تصريف فعل

-
۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد زبان‌های باستان ایران، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسؤول)
۲. استاد بخش زبان‌های خارجی و زبانشناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
۳. استاد بخش زبان‌های خارجی و زبانشناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۱- مقدمه

شهرستان «تنگستان» در استان بوشهر و از لحاظ تنوع گویشی و لهجه‌ای در خور توجه است. «بالخیر»، از دهستان‌های بخش دلوار شهرستان تنگستان و مرکز آن روستای بالخیر است. بندر بالخیر را در منابع قدیمی به نام تیخور نیز آوردند (آل داود، ۱۳۶۸: ۹۳). دهستان بالخیر از شمال، به دهستان دلوار، از جنوب و شرق، به شهرستان دشتی و از غرب، به خلیج فارس محدود می‌شود. مردم این روستا به بالخیری صحبت می‌کنند. در این پژوهش، مهم‌ترین بخش جمله یعنی فعل را در بالخیری واکاوی می‌کنیم.

بالخیری، متأسفانه تا به امروز به گونه‌ای شایسته شناخته نشده‌است. از مهم‌ترین مسائل مربوط به فعالیت در حوزه این گویش اصیل، می‌توان به کم بودن پژوهش‌های علمی و زبان‌شناسی در مورد گویش تنگسیری بهویژه دهستان بالخیر و فراموشی تدریجی نمونه‌های گفتاری آن اشاره کرد. امروزه سرعت نابودی گویش‌ها صدچندان شده‌است و ثبت و ضبط این گونه‌ها به شیوه‌های علمی بسیار اهمیت دارد.

هدف این پژوهش، بررسی دستگاه فعل در بالخیری با تکیه بر پیکره زبانی^۱ است. با پشتونه پیکره زبانی، هم تحلیل دستوری شده و هم بخشی از واژگان برگزیده آن، به عنوان نمونه پژوهش آورده شده تا کسانی که مایل‌اند، نمونه گویش را در دسترس داشته باشند. حاجیانی (۱۳۸۳: ۷) در حالی که گویش بوشهری را یکی از گویش‌های ایرانی نو و از گروه گویش‌های جنوبی کرانه خلیج فارس می‌داند، مهم‌ترین گونه‌های زبان ایرانی را در استان بوشهر به دو شاخه اصلی تقسیم می‌کند: گویش‌های شمالی و گویش‌های جنوبی؛ البته این نوع دسته‌بندی، بیشتر جنبه جغرافی-سیاسی و تقسیمات کشوری دارد، تا گویش‌شناسانه، بنابراین گونه‌های زبانی ایرانی در استان بوشهر را نیز می‌توان فارغ از جغرافیای سیاسی شهرستان‌ها، به صورت زیر نیز دسته‌بندی کرد: «دسته نخست؛ گونه‌های فارسی که گویشوران فارسی معیار، درک متقابلی از آن داشته باشند، همانند گویش‌های جمی، بوشهری، ریزی، کنگانی و دزگاهی و دسته دوم؛ گونه‌های غیرفارسی که گویشوران فارسی معیار، درک متقابلی از آن نداشته باشند، همانند گویش‌های دشتی (دشتیاتی)، تنگسیری، دشتستانی، گناوه‌ای، دیلمی، بردستانی و لیراوی». به گفته حاجیانی (۱۳۸۷: ۹۲): گویش تنگسیری (تنگستانی) یکی از گویش‌های ایرانی نو و از گروه گویش‌های جنوبی ایران است که ویژگی‌های آوایی آن نشان

1. Linguistic Corpus

می‌دهد به شاخهٔ زبان‌های ایرانی جنوب غربی تعلق دارد. ساکنان و بومیان این مناطق، با وجود موقعیت خاص و تعامل با سایر فرهنگ‌ها و گویش‌ها، همچنان اصالت خود را حفظ کرده و کمتر دچار تغییر و تحول شده‌اند. هرچند روستاهای این منطقه، از هم فاصلهٔ چندانی ندارند، و از قدیم با هم در تعامل بوده‌اند، اما برخی روستاهای نزدیک نیز تفاوت‌های لهجه‌ای دارند. تا آنجاکه می‌توان مدعی بود به تعداد این روستاهای گونه‌های گویش تنگسیری وجود دارد. بوالخیری قرابت زیادی با گویش لرستانی، کرمانی، لارستانی، شیرازی و کازرونی دارد و اصطلاحات و لغات زبان پهلوی ساسانی نیز به‌فور در این گویش یافت می‌شود؛ البته همانند گویش‌های دیگر استان بوشهر، لغات عربی و انگلیسی نیز دارد و اصطلاحات و لغات اقوام دیگر نیز به خاطر مهاجرت و مراوده- در آن راه یافته‌است (زنده‌بودی، ۱۳۸۳: ۴۱۹).

در این پژوهش، با گویشوران متعددی مصاحبه شده‌است^(۱). برای تهیهٔ شالودهٔ این پژوهش و دستیابی به مجموعه متن‌های گفتاری آوانگاری شده (پیکرۀ زبانی) از روش مصاحبه با گویشوران، ضبط گفتار آن‌ها و آوانگاری داده‌های صوتی، استفاده شده‌است. داده‌های تحقیق که اساس و پایهٔ تشکیل پیکرۀ زبانی هستند، با استفاده از دستگاه ضبط صوت، رایانه، گوشی‌های هوشمند و نرم‌افزارهای کاربردی ویرایش داده‌های صوتی و تصویری، کتب، مقالات و مجلات دستوری (جهت آوانگاری صدای ضبط شده گویشوران) تهیه شده‌اند. روش پژوهش ترکیبی از روش‌های میدانی و توصیفی-تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای است که داده‌ها با همین روش‌ها و با کمک الفبای آوانگاری بین‌المللی (I.P.A)^(۲) به ترتیب، جمع‌آوری، واکاوی و توصیف شده‌اند و نتایج این واکاوی‌ها، جهت تدوین راهنمایی برای گویش مدنظر به کار بسته شده‌اند. غلامی (۱۴۰۰) نظام آوای بوالخیری را به‌طور کامل بررسی کرده که از نتایج اوی در تکمیل پیکرۀ زبانی این پژوهش استفاده شد^(۳).

شالودهٔ پژوهش (پیکره) براساس کتاب راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی، با رویکرد کنکاش در خواسته‌های پژوهش (بررسی دستگاه و صرف فعل در بوالخیری) شکل گرفته‌است. در بخش واکاوی پیکرۀ زبانی و دستیابی به خواسته‌ها، در حوزهٔ دستگاه و ساخت‌واژه و مباحث دستوری مربوط به فعل و ضمایر، از کتاب‌های «دستور زبان فارسی از دیدگاه ردۀ‌شناسی» (۱۳۷۸)، «درک نحو» (۲۰۱۵)، «تاریخ زبان فارسی» (۱۳۷۳)، «دستور زبان فارسی» (۱۳۹۶) و «ساخت زبان فارسی» (۱۳۸۹) استفاده شده‌است.

1. International Phonetic Alphabet

۲- پیشینهٔ پژوهش

دربارهٔ پیشینهٔ بوالخیری، آل داود (۱۳۷۷) به تصحیح و بررسی دو سفرنامه از جنوب ایران پرداخته است. زنده‌بودی (۱۳۸۳) گوشه‌هایی از فرهنگ و ادب عامهٔ تنگسیر را بررسی کرده است و به دستور و برخی اصطلاحات و لغات پرداخته است. واحدی لنگروندی و ممنونی (۱۳۸۳) به بررسی نظام ضمایر شخصی، در گویش دلواری پرداخته‌اند. یزدان‌شناس (۱۳۸۴) به بررسی زبان‌شناختی گویش تنگستانی پرداخته است. او در پژوهش خود، از گویشورانی با جغرافیای پراکنده (محمد‌احمدی، قبائلکی، دلوار و خائیز) استفاده کرده است. کرد زعفرانلو و ممنونی (۱۳۸۵) دستگاه واجی گویش دلواری را بررسی کرده‌اند. حاجیانی (۱۳۸۷) به بررسی دستگاه واجی گویش تنگستان پرداخته است. خلیلی (۱۳۹۰) توصیفی-درزمانی از دستگاه واجی و صرف اسم و فعل در گویش تنگسیری ارائه کرده‌اند. پورابراهیم و واحدی لنگروندی (۱۳۹۲) به توصیف دستگاه فعل، در گویش دلواری پرداخته‌اند. نعمتی و نوروزی (۱۳۹۴) به کاربردهای نحوی و معنایی حرف اضافه «سی» در گویش دلواری و بررسی پیشینهٔ تاریخی آن پرداخته‌اند. باب‌الاری، یزدان‌شناس، شرف‌زاده و یزدانی (۱۳۹۸) شناسایی واژه‌بست‌ها را در گویش تنگستانی مورد توجه قرار داده‌اند. غلامی و حاجیانی (۱۴۰۲) به توصیف دستگاه واجی بوالخیری، با ابزار حروف بین‌المللی آوانگاری (IPA) پرداخته‌اند. از آنجاکه کمتر پژوهشی در گویش بوالخیری انجام گرفته در این پژوهش به بررسی دستگاه و صرف فعل در بوالخیری پرداخته شده است.

۳- واکاوی داده‌ها^(۳)

۳-۱- ویژگی‌های ممکن یک فعل در گویش بوالخیری

جایگاه اسناد را فعل پر می‌کند؛ یعنی یا خود فعل به نهاد اسناد داده می‌شود و یا یک کلمه را به نهاد اسناد می‌دهد و بر چهار مفهوم دلالت می‌کند: ۱- شخص ۲- شمار (فرد یا جمع) ۳- زمان ۴- دلالت بر یکی از مفاهیم انجام گرفتن کار توسط کسی یا پذیرفتن حالتی یا صفتی یا مالکیت بر چیزی. در بوالخیری، فعل دارای پنج ویژگی شخص و شمار، گذر، زمان، باب و وجه است. شناسه‌ها، نشانه‌های شخص و شمار افعال هستند که همواره با فعل می‌آیند (انوری و احمدی‌گیوی، ۱۳۹۶: ۲۲). در بوالخیری نیز شناسه‌ها همراه فعل به کار می‌روند. در این گویش، افعال در زمان‌های حال و گذشته صرف می‌شوند و افعال آینده گونه‌ای از افعال زمان حال

هستند که در جایگاه خود بررسی می‌شوند. گذرا یا ناگذر بودن افعال در بوالخیری نیز نشان‌دهنده نیاز فعل به مفعول است.

در بوالخیری، ارتباط بین فعل و نقش معنایی و نحوی فاعل را همچون زبان فارسی، باب آشکار می‌کند و بر این اساس، اگر فاعل در جمله، انجام دهنده کار باشد، فعل در آن جمله معلوم و گرنه مجھول است. این گویش، وجوده پرکاربرد امری، التزامی و اخباری دارد.

۲-۳- اجزای فعل از نظر قسمت‌های تشکیل‌دهنده مادة فعل (ستاک)

در بوالخیری، دو مادة ماضی و مضارع، سازنده افعال هستند. مادة مضارع در این گویش، عموماً ستاک بازمانده دوره میانه است؛ اما مادة ماضی، عموماً با اضافه کردن /i/-/d/- به مادة مضارع ساخته می‌شود.

مادة ماضی	مادة مضارع
χ on - d	χ on-
نشانه مادة ماضی - خوان	خوان
خواند	
res - i	ras-
نشانه مادة ماضی - رس	رس
رسید	
مصدر	
نشانه مصدرساز /-e/ است که به مادة ماضی اضافه می‌شود.	
resi - j - e	χ ond - e
نشانه مصدرساز - ح میانجی - رسید	نشانه مصدرساز - خواند
رسیدن	خواندن

صفت فعلی گذشته

به نظر می‌رسد در بوالخیری، نحوه ساخت مصدر و صفت فعلی گذشته یکسان باشد. این دو تفاوتی از لحاظ ساخت واژی ندارند و تفاوت آنها در تکیه‌هاست. در واژه برگشتن (مصدر)، تکیه بر هجای آخر است؛ اما در واژه برگشته (صفت فعلی گذشته) تکیه بر هجای اول. مثال:

<i>firaz</i>	<i>si</i>	<i>vngaf`te</i>	<i>χef`-en.</i>
Shiraz	برای	برگشتن	خوش
شیراز برای برگشتن خوب است.			

<u>rangeʃ</u>	<u>zard</u>	<u>ˋvngaste.</u>
برگشته	زرد	رنگش
رنگش به زردی برگشته.		

شناسه‌های فعلی

اغلب شناسه‌های افعال (نشانه‌های شخص و شمار) در بوالخیری، همانند زبان فارسی معیار، به آخر فعل می‌چسبند، به‌جز در حالت ارگتیو¹ که بررسی خواهد شد. در بوالخیری، شناسه‌های فعلی که در نظام مطابقه به انتهای افعال می‌چسبند و در حالات و زمان‌های مختلف وجود دارند، به شرح زیر است:

شناسه در افعال مضارع اخباری (معادل آینده) التزامی و مستمر:

<u>جمع</u>	<u>فرد</u>	
-im	-om	<u>اول شخص</u>
-ej	-i	<u>دوم شخص</u>
-an	ø/d	<u>سوم شخص</u>

شناسه در افعال ماضی ساده، استمراری و مستمر:

<u>جمع</u>	<u>فرد</u>	
-emu	-om	<u>اول شخص</u>
-etu	-et	<u>دوم شخص</u>
-eʃu	-eʃ	<u>سوم شخص</u>

شناسه در افعال ماضی التزامی، بعد و بعید:

<u>جمع</u>	<u>فرد</u>	
mu-	-m	<u>اول شخص</u>
tu-	-t	<u>دوم شخص</u>
ʃu-	-ʃ	<u>سوم شخص</u>

شناسه‌های افعال ماضی نقلی در بوالخیری، دو دسته هستند؛ یک دسته آن، مشترک با افعال ماضی نقلی مستمر است که در ادامه، به آن می‌پردازیم، اما دسته دیگر، شناسه‌های ویژه این نوع فعل هستند:

<u>جمع</u>	<u>فرد</u>	
-ejm	-am	<u>اول شخص</u>
-ej	-ej	<u>دوم شخص</u>
-an	-en	<u>سوم شخص</u>

1. Ergative

شناسه در افعال ماضی نقلی مستمر، با یک دسته از شناسه‌ها در افعال ماضی نقلی مشترک‌اند:

<u>جمع</u>	<u>مفرد</u>	
-mu?en	-men	<u>اول شخص</u>
-tu?en	-ten	<u>دوم شخص</u>
-fu?en	-fən	<u>سوم شخص</u>

(برای شناسه‌های یادشده، در قسمت تصrif افعال، در زمان، نمود و وجوده مختلف، مثال آورده شده است.)

۳-۳- انواع ساختمان افعال در بوالخیری

فعل ساده

این افعال در بوالخیری، از یک عنصر فعلی ساخته می‌شوند:

2and - e	ne - bord - e
مصدرساز - آمد	مصدرساز - برد - نشانه نفی
آمدن	نبردن

فعل پیشوندی

مهم‌ترین پیشوندهای بوالخیری مستخرج از پیکره زبانی که فعل و مصدر پیشوندی می‌سازند

عبارت‌اند از: /wə/, ve, va, var/

ve - j - and - e	wə - pifī - j - e
مصدرساز-آمد-ح میانجی-باز	مصدرساز-ح میانجی-بیچید-در هم
بازآمدن	در هم پیچیدن
va - ne - haſt - e	var - ne - ſeri - j - e
مصدرساز-گذاشت-نشانه نفی-باقی	مصدرساز-ح میانجی-رفت-نشانه نفی-بالا
باقی نگذاشتن	بالا نرفتن

فعل مرکب

فعل‌های مرکب در بوالخیری، از اضافه شدن یک تکوازه مستقل، همچون اسم، صفت و ... قبل از افعال ساده یا پیشوندی ایجاد می‌شوند. در صورت منفی این افعال، نشانه نفی /ne-/ به ابتدای همکردها می‌چسبد. مهم‌ترین همکردهای افعال مرکب در پیکره زبانی بوالخیری عبارت‌اند از:

/kerde, gerte, deje, zete, χarde, vpje/
شدن، خوردن، زدن، دادن، گرفتن، کردن

χerde	gerte	kesam	ne-deje	tou	erde
گرفتن خرد		دادن- نشانه نفی	قسم	کردن	پهن
خورده گرفتن		قسم ندادن		پهن کردن	
gom	vpje	lof	ne-zete	gul	χarde
شدن گم		زدن- نشانه نفی	لاف	خوردن	فریب (دروغ)
گم شدن		لاف نزدن		فریب خوردن	

در بواخیری، فعل مرکب ضمیری نیز دیده می‌شود؛ ترکیبات فعلی که در ساخت آنها، ضرورتا از ضمیر متصل به جای شناسه، استفاده می‌شود. این افعال، بیشتر برای بیان حالت‌های عاطفی و انفعالی استفاده می‌شوند (رضایتی کیشه‌خاله، ۱۳۸۳). صرف برخی از این افعال:

جمع	فرد	اول شخص		
jp-?-emu re رفت ۱-ج-ح-م- یاد	یادمان رفت	jp-?-om re رفت ۱-م-ح-م- یاد	یادم رفت	<u>اول شخص</u>
jp-?-etu re رفت ۲-ج-ح-م- یاد	یادتان رفت	jp-?-et re رفت ۲-م-ح-م- یاد	یادت رفت	<u>دوم شخص</u>
jp-?-eʃu re رفت ۳-ج-ح-م- یاد	یادشان رفت	jp-?-eʃ re رفت ۳-م-ح-م- یاد	یادش رفت	<u>سوم شخص</u>
jp -?-eʃu رفت- نشانه نفی ۳-ج ح میانجی- یاد	ne - re	یادشان نرفت	صورت منفی	

جمع	فرد	اول شخص		
saxt-(e)mu bi بود ۱-ج- سخت	سختمان بود	saxt-om bi بود ۱-م- سخت	سختم بود	<u>اول شخص</u>
saxt-(e)tu bi بود ۲-ج- سخت	سختتان بود	saxt-et bi بود ۲-م- سخت	سختت بود	<u>دوم شخص</u>
saxt-(e)ʃu bi بود ۳-ج- سخت	سختشان بود	saxt-eʃ bi بود ۳-م- سخت	سختش بود	<u>سوم شخص</u>
saxt-(e)mu 1-ج- سخت	ne-bi بود- نشانه نفی	سختمان نبود	صورت منفی	

<u>جمع</u>		<u>مفرد</u>	
χene-mu gere	خنده‌مان گرفت	χen(e)-am gere	خندهام گرفت
گرفت ۱- خنده		گرفت ۱- م- خنده	
χene-tu gere	خنده‌تان گرفت	χen(e)-at gere	خندهات گرفت
گرفت ۲- خنده		گرفت ۲- م- خنده	
χene-su gere	خنده‌شان گرفت	χen(e)-af gere	خندهاش گرفت
گرفت ۳- خنده		گرفت ۳- م- خنده	
χen(e)- at	ne- gere		صورت منفی
گرفت- نشانه نفی		خندهات نگرفت	
۲- خنده			

<u>جمع</u>		<u>مفرد</u>	
mpt-mu bo	ماتمان برد	mpt-om bo	ماتم برد
برد ۱- مات		برد ۱- م- مات	
mpt-tu bo	ماتتان برد	mpt-et bo	ماتت برد
برد ۲- مات		برد ۲- م- مات	
mpt-ju bo	ماتشان برد	mpt-eʃ bo	ماتش برد
برد ۳- مات		برد ۳- م- مات	
mpt-eʃ	ne-bo		صورت منفی
برد- نشانه نفی		ماتش نبرد	
۳- م- مات			

<u>جمع</u>		<u>مفرد</u>	
garm-mu (h/v)oj	گرممان شد	garm-om (h/v)oj	گرمم شد
شد ۱- گرم		شد ۱- م- گرم	
garm-tu (h/v)oj	گرمتان شد	garm-et (h/v)oj	گرمت شد
شد ۲- گرم		شد ۲- م- گرم	
garm-su (h/v)oj	گرمشان شد	garm-eʃ (h/v)oj	گرمش شد
شد ۳- گرم		شد ۳- م- گرم	
garm- ju	ne- (h/v)oj		صورت منفی
شد- نشانه نفی		گرمشان نشد	
۳- ج- گرم			

<u>جمع</u>		<u>مفرد</u>	
be-?-emu ?eme	بدمان آمد	be-?/j-om ?eme	بدم آمد
آمد ۱- ح-م- بد		آمد ۱- م- ح-م- بد	
be-?-etu ?eme	بدتان آمد	be-?-et ?eme	بدت آمد
آمد ۲- ح-م- بد		آمد ۲- م- ح-م- بد	
be-?-eʃu ?eme	بدشان آمد	be-?-eʃ ?eme	بدش آمد
آمد ۳- ح-م- بد		آمد ۳- م- ح-م- بد	
be-?-eʃu	ne-?eme		صورت منفی
آمد- نشانه نفی		بدشان نیامد	
۳- ج- ح-م- بد			

عبارت فعلی

در این گویش، معمولاً با آمدن پیش‌واژه به علاوه اسم بعد یا قبل از فعل ایجاد می‌شود:

ru vd ru ne-vnje	ri jekdou rexte
شدن - نشانه نفی رو در رو	ریختن یکدیگر روی
رو در رو نشدن	متخد شدن، یکی شدن

۳- ۴- بررسی مهم‌ترین گونه‌های افعال بوالخیری و جایگاه تکیه در آنها

در این گویش همچون فارسی معیار، بر حسب مقوله دستوری واژه یا صورت فعلی خاص، معمولاً هجایی خاص با تکیه است. جایگاه تکیه در افعال برگزیده این گویش به قرار زیر است:

تکیه در افعال ربطی (استنادی یا عام)

در صورت‌های مثبت و منفی این افعال، تکیه بر هجای اول است. فعل‌های ربطی «گشت و گردید» موجود در زبان فارسی، در بوالخیری کاربردی ندارد. پرکاربردترین افعال ربطی در بوالخیری عبارت‌اند از:

/vnj, hen, ?en, bi/.
بود، است، هست، شد

1. houʃ got `hen/?en.	2. hen i ra(h) vnz `ne-vnje
شدن - نشانه نفی باز راه هنوز هنوز راه باز نشده.	است/هست بزرگ حیاط حیاط بزرگ است.

تکیه در افعال امری

برای فعل امر در این گویش، دو ساخت به کار می‌رود: دوم شخص مفرد و دوم شخص جمع؛ دوم شخص مفرد، ساختی اختصاصی برای امر است و دوم شخص جمع، مشترک میان امر و مضارع التزامی است. وجه تمایز این دو، در این گویش، آهنگ و بافت جملات است. ساخت امر دوم شخص مفرد، همان بن مضارع است که با جزء پیشین /be/i/o/ به کار می‌رود؛ اما در دوم شخص جمع، شناسه نیز به آن افزوده می‌شود. در افعال امری بوالخیری نیز همواره، تکیه بر هجای اول است:

`bo-χor-ej	`be - ze - ø	`bi - gi-ø
۳-م- گیر - نشانه امر	۳-م- زن - نشانه امر	۳-ج- خور - نشانه امر
بگیر	بنز	بخورید

تکیه در فعل ماضی ساده

در افعال ماضی ساده، هجای تکیه‌بر، هجای آغازین است؛ می‌توان گفت تکیه، بر هجای اول

ریشه فعل است. در صورت منفی فعل، تکیه به روی نشانه نفی است.

χard-etu	ne - χard-et
ج - خورد	م - خورد - نشانه نفی
خوردید	خورده‌ی

تکیه در فعل ماضی نقلی

هجای تکیه‌بر، در افعال ماضی نقلی در بوالخیری، هجای آخر است. در صورت منفی این فعل، تکیه به روی نشانه نفی است.

χar'd(e)-am	ne-χard(e)-an
م - خورده	ج - خورده - نشانه نفی
خورده‌ام	خورده‌اند

تکیه در فعل ماضی ابعد

هجای تکیه‌بر، در افعال ماضی ابعد در بوالخیری، هجای اول است. در صورت منفی این فعل، تکیه به روی نشانه نفی است.

χarde-j-tu	χarde-j-t
بوده ج - خورده - نشانه نفی	بوده م - خورده
خورده بوده‌اید	خورده بوده‌ای

تکیه در افعال مضارع

در افعال مضارع در بوالخیری، همواره تکیه بر هجای اول است. در صورت منفی این فعل نیز، تکیه به روی نشانه نفی است.

ne-mi-χor-om	اول شخص مفرد مضارع اخباری:
م - خور - می - نشانه نفی	
نمی خورم	اول شخص مفرد مضارع التزامی:
bo-χor-om	
م - خور - نشانه التزامی	
بخورم	اول شخص جمع مضارع مستمر (ملموس):
hesej mi-χor-im	
اج - خور - می اراد مستمرساز	
داریم می خوریم	

تکیه در افعال آینده (مستقبل)

در این گویش، ساختار خاص فعل مستقبل وجود ندارند. برای فعل آینده در بوالخیری، همان ساخت فعل مضارع اخباری به کار گرفته می‌شود که تکیه در آن نیز بر روی هجای اول قرار می‌گیرد. در صورت منفی این افعال، تکیه به روی نشانه نفی است.

اول شخص جمع مستقبل	سوم شخص جمع مستقبل
`ne-mi-χor-im	`mi-χor-an
۱ج - خور - می - نشانه نفی	۳ج - خور - می
نمی خوریم، نخواهیم خورد	می خورند، خواهند خورد

۳-۵- انواع فعل از نظر وجه و زمان در بوالخیری

ماضی ساده

ماضی ساده از پیوستن شناسه‌های ویژه خودش به ماده ماضی ایجاد می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
χard-emu ۱ج - خورد	χard-om ۱م - خورد	خوردم
χard-etu ۲ج - خورد	χard-et ۲م - خورد	خوردم
χard-eʃu ۳ج - خورد	χard-eʃ ۳م - خورد	خورد
ʃomp mei ۲ج - خورد - نشانه نفی	ne-χard-etu ماهی شما	شما ماهی نخوردید.
		صورت منفی

ماضی نقلی

ماضی نقلی از پیوستن شناسه‌های این نوع فعل، به ماده ماضی ایجاد می‌شود. شناسه‌های افعال ماضی نقلی در بوالخیری دو دسته هستند: یک دسته آن، مشترک با افعال ماضی نقلی مستمر است، اما دسته دیگر، شناسه‌های ویژه این فعل هستند. پس برای این نوع فعل، دو ساخت واژه متمایز خواهیم داشت:

جمع	مفرد	اول شخص
χard(e)-ejim ۱ج - خورده	χard(e)-am ۱م - خورده	خوردهام
χard(e)-ej ۲ج - خورده	χard(e)-ej ۲م - خورده	خوردهای
χard(e)-an ۳ج - خورده	χard(e)-en ۳م - خورده	خوردهاست
mo χormo ۱م - خورده	من خرما نخوردهام.	صورت منفی
ne-χard(e)-am من خرما نمی خورم.		

جمع	مفرد	اول شخص
χarde-mu?en ۱- خورده	خورده‌ایم χard(e)-men ۱- خورده	خورده‌ام
χarde-tu?en ۲- خورده	خورده‌اید χarde-ten ۲- خورده	خورده‌ای
χarde-su?en ۳- خورده	خورده‌اند χarde-sen ۳- خورده	خورده است
nptar retab ne- χarde-su?en ۳- خورده - نشانه نفی رطب قبل	قبل رطب نخورده‌اند.	صورت منفی

ماضی استمراری

از اضافه شدن پیشوند /-mi-/ به ابتدای ماضی ساده، ماضی استمراری ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
mi-χard-emu ۱- خورد - می	می‌خوردیم mi-χard-om ۱- خورد - می	می‌خوردم
mi-χard-etu ۲- خورد - می	می‌خوردید mi-χard-et ۲- خورد - می	می‌خوردی
mi-χard-eſu ۳- خوردند - می	می‌خورند mi-χard-eſ ۳- خورد - می	می‌خورد
ʃo?ul ne-mi-χard-emu ۱- خورد - می - نشانه نفی دمپخت	دمپخت نمی‌خوردیم.	صورت منفی

ماضی نقلی مستمر

این نوع فعل ماضی، ساخت ویژه خود را دارد؛ البته، شناسه در افعال ماضی نقلی مستمر، با یک دسته از افعال ماضی نقلی مشترک است.

جمع	مفرد	اول شخص
mi-χarde-mu?en ۱- خورده - می	می‌خورده‌ایم mi-χard(e)-men ۱- خورده - می	می‌خورده‌ام
mi-χarde-tu?en ۲- خورده - می	می‌خورده‌اید mi-χarde-ten ۲- خورده - می	می‌خورده‌ای
mi-χarde-su?en ۳- خورده - می	می‌خورده‌اند mi-χarde-sen ۳- خورده - می	می‌خورده است
nptar retab ne-mi-χarde-su?en ۳- خورده - می - نشانه نفی رطب قبل	قبل رطب نمی‌خورده‌اند.	صورت منفی

ماضی بعید

این نوع فعل از صرف ماده ماضی با شناسه‌های مختص به خود و صیغه سوم شخص مفرد ماضی ساده فعل معین /bi/ (بودن)، یعنی /je/ (بود) ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
$\chiarde-j\text{-mu}$ bi بود ۱- ح- خورده	$\chiarde-j\text{-m}$ bi بود ۱- ح- خورده	خورده بودم
$\chiarde-j\text{-tu}$ bi بود ۲- ح- خورده	$\chiarde-j\text{-t}$ bi بود ۲- ح- خورده	خورده بودی
$\chiarde-j\text{-ʃu}$ bi بود ۳- ح- خورده	$\chiarde-j\text{-ʃ}$ bi بود ۳- ح- خورده	خورده بود
$\text{ʃi ne-}\chiarde-j\text{-tu}$ bi بود ۲- ح- خورده- نشانه نفی	غذا نخورده بودید.	صورت منفی

ماضی ابعد

این نوع فعل از صرف ماده ماضی با شناسه‌های خاص و مشابه با ماضی بعید به علاوه جزء ثابت صفت مفعولی /be?en/ (بوده) ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
$\chiarde-j\text{-mu be?en}$ خورده بوده‌ایم	$\chiarde-j\text{-m be?en}$ بوده ۱- ح- خورده	خورده بوده‌ام
$\chiarde-j\text{-tu be?en}$ خورده بوده‌اید	$\chiarde-j\text{-t be?en}$ بوده ۲- ح- خورده	خورده بوده‌ای
$\chiarde-j\text{-ʃu be?en}$ خورده بوده‌اند	$\chiarde-j\text{-ʃ be?en}$ بوده ۳- ح- خورده	خورده بوده‌است
$\text{mos ne-}\chiarde-j\text{-m be?en}$ بوده ۱- ح- خورده- نشانه نفی ماست	ماست نخورده بوده‌ام.	صورت منفی

ماضی التزامی

این نوع فعل از صرف ماده ماضی با شناسه‌های مشابه ماضی بعید و ابعد به علاوه صیغه سوم شخص مفرد ماضی ساده فعل معین/be/ (باشد از بودن و شدن) ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
$\chiarde-j\text{-mu be}$ باشد ۱- ح- خورده	$\chiarde-j\text{-m be}$ باشد ۱- ح- خورده	خورده باشم
$\chiarde-j\text{-tu be}$ باشد ۲- ح- خورده	$\chiarde-j\text{-t be}$ باشد ۲- ح- خورده	خورده باشی
$\chiarde-j\text{-ʃu be}$ باشد ۳- ح- خورده	$\chiarde-j\text{-ʃ be}$ باشد ۳- ح- خورده	خورده باشد
$\text{ʃa mp ne-}\chiarde-j\text{-mu beʃ}$ باشد ۳- ح- خورده- نشانه نفی ما شاید	شاید ما نخورده باشیم.	صورت منفی

ماضی مستمر

این نوع فعل از ادات فعلی /hesej/ که نشان‌دهنده نمود در جریان فعل است، به علاوه صرف فعل ماضی استمراری ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
hesej mi-χard-emu ۱-ج- خورد- می ادات فعل داشتیم	hesej mi-χard-om ۱- خورد- می ادات فعل داشتیم	داشم می خوردم
hesej mi-χard-etu ۲-ج- خورد- می ادات فعل داشتید	hesej mi-χard-et ۲- خورد- می ادات فعل داشتی	داشتی می خوردی
hesej mi-χard-eʃu ۳-ج- خورد- می ادات فعل داشتند	hesej mi-χard-eʃ ۳- خورد- می ادات فعل داشت	داشت می خورد
to hesej ne-mi-χard-et م- خورد- می- نشانه نفی داشتی تو		صورت منفی تو داشتی نمی خوردی.

مضارع اخباری

به ترتیب با اضافه شدن /-mi/ و شناسه‌ها، به قبل و بعد ماده مضارع تشکیل می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
mi-χor-im ۱-ج- خور- می	mi-χor-om ۱- خور- می	می خورم
mi-χor-ej ۲-ج- خور- می	mi-χor-i ۲- خور- می	می خوری
mi-χor-an ۳-ج- خور- می	mi-χo-∅ / mi-χor-d ۳- خور- می / ۳- خور- می	می خورد
ʃɒs ne-mi-χor-im ۱-ج- خور- می- نشانه نفی ناهار		ناهار نمی خوریم.

مضارع التزامی

این فعل با اضافه شدن شناسه‌های شبیه افعال مضارع اخباری به ماده مضارع ایجاد می‌شود که البته، پیش از آن، /be/bø/bi/ نیز اضافه می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص
bo-χor-im ۱-ج- خور- نشانه التزامی	bo-χor-om ۱- خور- نشانه التزامی	بخورم
bo-χor-ej ۲-ج- خور- نشانه التزامی	bo-χor-i ۲- خور- نشانه التزامی	بخوری
bo-χor-an ۳-ج- خور- نشانه التزامی	bo-χo-∅ / bo-χor-d ۳- خور- نشانه التزامی ۳- خور- نشانه التزامی	بخورد
ba?a χprak ne-χor-om ۱- خور- ن نفی خارک باید		باید خارک (رُطب کال) نخورم.

مضارع مستمر

در بحالخیری، این نوع فعل از ادات فعلی /hesej/ که نشان‌دهنده نمود در جریان بودن فعل است، به علاوه صرف فعل مضارع اخباری ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	
hesej mi-χor-im ۱- خور- می ادات فعل (داریم)	داریم می خوریم hesej mi-χor-om ۱- خور- می ادات فعل (دارم)	<u>اول شخص</u> دارم می خورم
hesej mi-χor-ej ۲- خور- می ادات فعل (دارید)	دارید می خورید hesej mi-χor-i ۲- خور- می ادات فعل (داری)	<u>دوم شخص</u> داری می خوری
hesej mi-χor-an ۳- خور- می ادات فعل (داریم)	دارند می خورند hesej mi-χo-∅ ۳- خور- می ادات فعل (دارد)	<u>سوم شخص</u> دارد می خورد
ma hesej ne-mi-χor-im ۱- خور- می- نشانه نفی داریم ما	hesej mi-χor-d ۳- خور- می ادات فعل (دارد)	صورت منفی ما داریم نمی خوریم

فعل آینده

در بحالخیری، ساختار خاص افعال آینده که در فارسی معیار داریم (مانند خواهم رفت) وجود ندارد و همان فعل مضارع اخباری، برای بیان فعل مستقبل نیز به کار می‌رود.

۳-۶- افعال مجھول در وجه و زمان‌های مختلف در بحالخیری

در بحالخیری، همانند افعال معلوم، صورت فعل مجھول نیز در همه زمان‌ها وجود دارد؛ البته، در بعضی از وجوده، ساخت واژه‌ای یکسان دارند که در ادامه به آنها اشاره می‌کنیم.

مجھول مضارع ساده و مضارع التزامی

در این گویش، ساخت واژه افعال مجھول مضارع ساده و مضارع التزامی یکسان است.

جمع	مفرد	
borde h/vp-?-im ۱- ح- م- شو برد شویم/ بشویم	برده برد borde h/vp-j-om ۱- ح- م- شو برد	<u>اول شخص</u> برد شو/ بشو
borde h/vp-?-in ۲- ح- م- شو برد شوید/ بشوید	برده برد borde h/vp-?-i ۲- ح- م- شو برد	<u>دوم شخص</u> شوی بشوی
borde h/vp-?-an ۳- ح- م- شو برد شوند/ بشوند	برده برد borde h/vp-∅/e ۳- ح- م- شو برد	<u>سوم شخص</u> برد شود/ بشود
borde ne-h/vp-?-an ۳- ح- م- شو- نشانه نفی برد		صورت منفی برد نشوند

مجھول مضارع اخباری

در این گویش، ساخت واژه مجھول افعال مضارع اخباری و مجھول مستقبل (آینده) یکسان است که در ادامه به صورت جدا، به هر کدام اشاره می‌شود.

جمع	مفرد			
borde vp-m-im ۱-ج-می-شو برد	برده می‌شویم برده می‌شود	borde vp-m-om ۱-م-می-شو برد	برده می‌شوم	اول شخص
borde vp-m-ejtu ۲-ج-می-شو برد	برده می‌شوید	borde vp-m-i ۲-می-شو برد	برده می‌شوی	دوم شخص
borde vp-m-an ۳-ج-می-شو برد	برده می‌شوند	borde vp-m-e ۳-می-شو برد	برده می‌شود	سوم شخص
borde ne-vp-m-om ۱-م-می-شو نشانه نفی برد		برده نمی‌شوم		مثال منفی

مجھول مضارع مستمر

جمع	مفرد			
hesej borde vp-m-im ۱-ج-می-شو برد ادات فعل (داریم)	داریم برد می‌شویم.	hesej borde vp-m-om ۱-م-می-شو برد ادات فعل (دارم)	دارم برده می‌شوم.	اول شخص
hesej borde vp-m-ejtu ۲-ج-می-شو برد ادات فعل (دارید)	دارید برد می‌شوید.	hesej borde vp-m-mi ۲-می-شو برد ادات فعل (داری)	داری برده می‌شوی.	دوم شخص
hesej borde vp-m-an ۳-ج-می-شو برد ادات فعل (دارند)	دارند برد می‌شوند.	hesej borde vp-m-e ۳-می-شو برد ادات فعل (دارد)	دارد برده می‌شود.	سوم شخص
hesej borde ne-vp-m-ejtu ۲-ج-می-شو نشانه نفی برد ادات فعل (دارید)		دارید برد نمی‌شود		صورت منفی

مجھول ماضی ساده

جمع	مفرد			
borde vojd-im ۱-ج-شد برد	برده شدیم	borde vojd-om ۱-م-شد برد	برده شدم	اول شخص
borde vojd-ejtu ۲-ج-شد برد	برده شدید	borde vojd-i ۲-م-شد برد	برده شدی	دوم شخص
borde vojd-an ۳-ج-شد برد	برده شدند	borde voj(d)-ø ۳-م-شد برد	برده شد	سوم شخص
borde ne-vojd-i ۲-م-شد نشانه نفی برد		برده نشده		صورت منفی

مجھول ماضی نقلی

جمع	مفرد			
borde vojd-ejm ۱-ج-شد برد	برده شده‌ایم	borde vojd-am ۱-م-شد برد	برده شده‌ام	اول شخص
bord e vojd-ej	برده شده‌اید	borde vojd-ej	برده شده‌ای	دوم شخص

جـ -شده برد	امـ -شده برد	سوم شخص
borde vojd-an	برده شده‌اند	برده شده‌است
جـ -شده برد	مـ -شده برد	صورت منفی
borde ne-vojd-am		برده نشده‌ام

مجھول ماضی استمراری

جمع	مفرد	اول شخص
borde v̥pmi-? -im	برده می‌شدیم	برده می‌شدم
جـ -حـ-مـ-می‌شد برد		
borde v̥pmi-? /d-(ej)/itu	برده می‌شدید	برده می‌شدی
جـ -حـ-مـ-می‌شد برد		
borde v̥pmi-j-an	برده می‌شیدند	برده می‌شد
جـ -حـ-مـ-می‌شد برد		
borde ne-v̥pmi-? /d-(ej)/itu	برده می‌شیدند	برده نمی‌شدید
جـ -حـ-مـ-می‌شد نشانه نفی برد		

مجھول ماضی بعید

جمع	مفرد	اول شخص
borde vojde bi-? -im	برده شده بودیم	برده شده بودم
جـ -حـ-مـ-بود شده برد		
borde vojde bi-? -itu	برده شده بودید	برده شده بودی
جـ -حـ-مـ-بود شده برد		
borde vojde bi-j-an	برده شده بودند	برده شده بود
جـ -حـ-مـ-بود شده برد		
borde ne-vojde bi-ø	برده شده نشانه نفی برد	برده نشده بود
امـ -بود شده نشانه نفی برد		

مجھول ماضی نقلی مستمر

جمع	مفرد	اول شخص
borde v̥mijand-im	برده می‌شده‌ایم	برده می‌شده‌ام
امـ -مـ-شده برد		
borde v̥mijand-itu	برده می‌شده‌اید	برده می‌شده‌ای
امـ -مـ-شده برد		
borde v̥mijand-an	برده می‌شده‌اند	برده می‌شده است
امـ -مـ-شده برد		
borde ne-v̥mijand-i	برده نمی‌شده‌ای	برده نمی‌شده‌ای
امـ -مـ-شده نشانه نفی برد		

مجھول ماضی التزامی

جمع	مفرد	اول شخص
borde vojde biʃ-im	برده شده باشیم	برده شده باشم
امـ -باش شده برد		
borde vojde beʃ-ejtu	برده شده باشید	برده شده باشی
امـ -باش شده برد		

<i>borde vojde be?-an</i>	برده شده باشد	<i>borde vojde be-∅</i>	برده شده باشد	<u>سوم شخص</u>
۳- باش شده برده		۳- باش شده برده		صورت منفی

مجھول ماضی ابعد

<u>جمع</u>	<u>مفرد</u>	<u>اول شخص</u>	
<i>borde vojde be-?-im</i>	برده شده بوده ۱- ح- بوده شده برده	<i>borde vojde be-?-am</i>	برده شده بوده ام
<i>borde vojde be-?-itu</i>	برده شده بوده ۲- ح- بوده شده برده	<i>borde vojde be-?-i</i>	برده شده بوده ای
<i>borde vojde be-?-an</i>	برده شده بوده ۳- ح- بوده شده برده	<i>borde vojde bi-∅</i>	برده شده است
<i>borde ne-vojde</i>	be-?-am		
شده- نشانه نفی برده	۱- ح- بوده		
		مثال منفی	برده نشده بوده ام

مجھول ماضی مستمر

<u>جمع</u>	<u>مفرد</u>	<u>اول شخص</u>	
<i>hesej borde v̥omi-?-im</i>	داشتیم ۱- می‌شد برده ارادات فعل (داشتیم)	<i>hesej borde vojmid-om</i>	داشتیم برده ۱- می‌شد برده ارادات فعل (داشتیم)
<i>hesej borde v̥omi-?-d-itu</i>	داشتید ۲- می‌شد برده ارادات فعل (داشتید)	<i>hesej borde vojmid-i</i>	داشتی برده ۲- می‌شد برده ارادات فعل (داشتی)
<i>hesej borde v̥omi-j-an</i>	داشتند ۳- می‌شد برده ارادات فعل (داشتند)	<i>hesej borde v̥omi-j-and</i>	داشت برده ۳- می‌شد برده ارادات فعل (داشت)
<i>hesej borde ne-v̥omi-j-an</i>			صورت منفی
ح- می‌شد- ن نفی برده ارادات فعل (داشتند)		داشتند برده نمی‌شند	

مجھول مستقبل (آینده)

در بوالخیری، ساختار خاص افعال مجھول آینده که در فارسی معیار داریم (مانند برده خواهم شد) وجود ندارد و همان ساخت مضارع اخباری برای بیان آن به کار می‌رود.

۳- ۷- بررسی نظام ارگتیو در بوالخیری

اصطلاح ارگتیو که بیشتر در رده‌شناسی زبان مطرح می‌شود، از واژه «ergon» به معنی «عمل» در زبان یونانی، گرفته شده و بر عاملیت فاعل بند متعدد^۱ (A^۲) دلالت دارد. گروهی

1 . Subject of an intransitive verb

2 . Agent

از زبان‌ها، فاعل بند لازم (S^1) و مفعول بند متعددی (P^4) را به صورت یکسان با حالت «مطلق»^۵ نشان می‌دهند که گاهی نیز بدون نشانه است و فاعل بند متعددی را با حالتی متفاوت و به صورت «کنایی»^۶ بازنمایی می‌کنند که اغلب غیرصفر است. این نظام زبانی را «کنایی - مطلق» می‌گویند (رضایی و بهرامی، ۱۳۹۴: ۱۰۷). این ویژگی در گویش‌هایی که اصالت خود را حفظ کرده‌اند و گرایش به صورت‌های باستانی خود دارند، بیشتر به چشم می‌خورد. در اکثر گویش‌های استان فارس و بوشهر، ویژگی ارگتیو افعال ماضی متعددی به جای مانده است. این ویژگی در زبان‌های فارسی باستان، کمتر و در زبان فارسی میانه، بسیار مشهود است. آنچه از این ویژگی در گویش‌های بوالخیری به چشم می‌خورد، بازمانده زبان فارسی میانه (پهلوی ساسانی) است (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۲۱).

برخی زبان‌شناسان، مانند تالرمن^۷ (2015: 197) مفعول بند متعدد را با (O) نشان می‌دهند. او شرط برقراری نظام کنایی- مطلق را در یک زبان، با رابطه $S = O \# A$ بیان می‌کند. در ادامه با آوردن چند جمله کاربردی از بواخیری در زمان گذشته، به بررسی نظام ارگتیو در این گویش می‌پردازیم. در جملات زیر، هر سه مورد (S)، (O) و (A) ضمیر اول شخص مفرد (من) هستند:

1. ketpb-o-ku		<u>mo-m</u>	خیرید
نشانه معرفه - حم-كتاب. مطلق	(A)	ارگتیو - من	من کتاب [را] خریدم.
2. <u>mo</u>	?and-om.		
من. مطلق (S)	ام - آمد		
	من آمدم.		
3. ?u-ʃ	<u>mo</u>	farmande	ke-ø.
ارگتیو - او	(O) من. مطلق	شرمnde	کرد
			او من [را] شرمnde کرد.

همان‌گونه که در جملات بالا مشاهده شد، فاعل بند لازم جمله دوم (S) و مفعول بند متعددِ جمله سوم (O)، به صورت یکسان و با حالت «مطلق» نشان داده شده‌اند که بدون نشانه نیز بودند، اما فاعل بند متعددِ جمله اول (A) با حالتی متفاوت و به صورت «کنایی» بازنمایی شده که غیرصفر است؛ بنابراین با برقراری رابطه $S = O \# A$ می‌توان گفت که شرط

- 1 . Subject of a transitive verb
 - 2 . Subject
 - 3 . Object of a transitive verb
 - 4 . Patient
 - 5 . Absolutive
 - 6 . Ergative
 - 7 . Tallerman

لازم برای وجود حالت ارگتیو در زمان گذشته وجود دارد. همچنین با واکاوی پیکره زبانی پژوهش مشاهده شد که حالت ارگتیو، در صورت جایگزینی اسم به جای ضمایر در جملات بالا نیز برقرار است، اما در زمان مضارع و آینده به جز دو فعل (خواستن در مضارع اخباری و داشتن در مضارع ساده) که در ادامه به مثال آنها می‌پردازیم، ویژگی ارگتیو در این زمان‌ها دیده نمی‌شود و اغلب در این شرایط، از نظام فاعلی- مفعولی ($S = A \# O$) استفاده می‌شود. کامری^۱ (۱۹۷۸: ۳۵۰-۱) بیان می‌کند که برخی زبان‌ها تحت شرایط خاصی (زمان و وجه و ...) نظام کنایی- مطلق و در شرایطی دیگر، نظام فاعلی- مفعولی را برای یک مقوله یا پدیده دستوری واحد به کار می‌گیرند. این وضعیت که برای بوالخیری نیز صدق می‌کند به گفته سیلور استاین^۲ (۱۹۷۶) «نظام کنایی گسسته»^۳ نامیده می‌شود.

آنچه در جمله شماره ۱ از مثال‌های بالا، در نظام ارگتیو بوالخیری مشهود است رفتار متفاوت فاعل و فعل (ماضی ساده) «خریدم» در عبارت $/mom \chieri/$ (من خریدم) است که بنا به ضرورت برقراری شرط لازم نظام ارگتیو ($S=O\#A$) تغییراتی در ساختار آنها به وجود آمده است. در ادامه، به ارائه مثال‌های پرکاربرد افعال متعددی در زمان و وجود ممکن و مختلف در بوالخیری می‌پردازیم که با کمک آنها می‌توان، حالت ارگتیو فاعل فعل متعددی (A) و رفتار فعل را در شرایط مختلف واکاوی و مقایسه کرد:

<u>ماضی ساده</u>	<u>ماضی استمراری</u>
$\overset{?}{e}li$	$\overset{?}{om}p$
بود	گفت - می ارگتیو- شما
ارگتیو- علی (A)	(A)
علی داشت.	شما می گفتید
<u>ماضی نقلی</u>	<u>ماضی بعد</u>
$\overset{?}{u}-\overset{f}{j}arden$	$mo-m$
خورد	borije
ارگتیو- او (A)	bi
او خورد است	بود
	بریده ارگتیو- من
	(A)
<u>ماضی التزامی</u>	<u>ماضی بعد</u>
$mo-m$	$\overset{?}{o}rde$
باشد	be?
بریده- نشانه نفی ارگتیو- من (A)	en
من نبریده باشم	بوده خورد
	ارگتیو- ما
	(A)
<u>ماضی ساده</u>	<u>ماضی اخباری</u>
$\overset{?}{u}-\overset{f}{j}hen$	$\overset{?}{u}-\overset{f}{j}$
هست	mi-[i]t
ارگتیو- او (A)	خواهد- می ارگتیو- او (A)
او دارد	او می خواهد

1. Comrie

2. Silverstein

3 split-ergativity

۴- نتیجه‌گیری

در بوالخیری، فعل دارای ویژگی‌های شخص و شمار، زمان، گذر، وجه و باب است و تقریباً تمام ساختهای افعال معلوم و مجھول ماضی و مضارع موجود در فارسی معیار را می‌توان در آن یافت، اما ساختار خاص افعال آینده، مشابه آنچه در فارسی داریم (مانند خواهم رفت) در آن وجود ندارد و همان ساخت مضارع اخباری برای بیان آینده نیز به کار گرفته می‌شود. تکیه در اغلب افعال مثبت و منفی بوالخیری، بر هجای اول است. در این گویش، ماده ماضی و مضارع، ماده‌های سازنده افعال هستند. ماده‌های ماضی در این گویش، معمولاً با اضافه کردن /z/-/d/- به ماده مضارع ساخته می‌شوند. ماده مضارع در این گویش معمولاً بازمانده دوره میانه است. به طور کلی در این گویش، مطابت نهاد با فعل، همانند فارسی معیار است و فعل از نظر شخص و شمار با فاعل جمله مطابقت دارد. از لحاظ نقش، واژگان در این گویش اغلب دارای جایگاهی مشخص هستند؛ البته، ترتیب سازه‌ای در بعضی موارد، انعطاف‌پذیری دارد و ممکن است، جایه‌جایی نیز صورت گیرد. مثلاً فعل در این گویش، معمولاً مانند فارسی معیار در آخر جمله قرار می‌گیرد، اما به ندرت، ماقبل آخر جمله نیز دیده می‌شود. در این گویش، وجود خبری، التزامی یا امری وجود دارد. حالت ارگتیو در فاعل اغلب افعال ماضی متعدد بوالخیری دیده می‌شود که شباهت زیادی به ساختار ارگتیو گویش اردکانی (در استان فارس) دارد. این حالت در بوالخیری، به صورت کنایی گستته است و جز موارد استثناء در زمان حال و آینده دیده نمی‌شود.

پی‌نوشت

۱. اسامی گویشوران: حسن دریانوردی، ۶۸ ساله. علیرضا جمهوری، ۶۶ ساله. حیدر کارگر، ۶۶ ساله. رحیمه صفری، ۶۴ ساله. خیری راستگو، ۶۴ ساله. محمد خلیلی، ۶۱ ساله. امینه راستگو، ۶۱ ساله، همگی متولد و ساکن روستای بوالخیر. برای برطرف شدن برخی ابهامات از سه گویشور باسوساد زیر ۴۰ سال روستای بوالخیر نیز کمک گرفته شد: محبوبه خلیلی، علی خلیلی، عبدالرضا غربی.

۲.

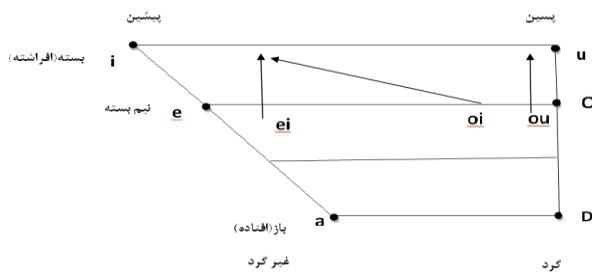
جاگاه تولید															
همخوان‌های ششی		دوبلی	لبی	لبدانی	دندانی	لثوی	بسالسوی	برگ‌هشی	کامی	نمکانی	ملازی	حلقی	چاکنایی	ابی	نمکانی
الفجاري	p	b			t	d			k	g			?		
خیشومی	m				n				ŋ						
لرزشی					r										
زنشی یا غلطان															
ساپیشی	f	v		s	z	ʃ	ʒ			y	z		h		
ساپیشی کناری									j						w
ناسوده															
ناسوده کناری							l								
انساپیشی								tʃ dʒ							

شیوه تولید

بیواک و اکدار

شکل ۱- همخوان‌های ششی بوالخیری مطابق با جدول A.P

Figure 1- Pulmonic consonants of Bolkheyr dialect according to the I.P.A table

شکل ۲- فضای واکنای در بوالخیری

Figure 2- Vowel space in Bolkheyr dialect

۳. فهرست نشانه‌های اختصاری

ح	حرف میانجی
نفی / ن التزامی	نشانه نفی / نشانه التزامی
/	یا
/ /	نشانه واج‌نویسی
[]	عنصر محدود / نشانه آوانگاری دقیق
()	معادل فارسی، عنصر اختیاری
۱	اول شخص مفرد

م۲	دوم شخص مفرد
م۳	سوم شخص مفرد
ج۱	اول شخص جمع
ج۲	دوم شخص جمع
ج۳	سوم شخص جمع
-	مرز بین تکوازها
'	هجای تکیه بر
۰	عدم وجود

منابع

- آل داود علی. دوسفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶-۱۳۰۷ م.ق. تهران: امیرکبیر. ۱۳۷۷.
- ابوالقاسمی محسن. تاریخ زبان فارسی. تهران: سمت. ۱۳۷۳.
- انوری حسن، احمدی گیوی حسن. دستور زبان فارسی. تهران: فاطمی. ۱۳۹۶.
- باباسالاری زهرا، یزدان‌شناس حیدر، شرف‌زاده محمدحسین، یزدانی سعید. «بررسی واژه‌بست در گویش تنگستانی». *زبان و زبان‌شناسی*، ۱۳۹۸؛ ۲۹: ۱۷۷-۲۰۲.
- پورابراهیم شیرین، واحدی لنگرودی محمدمهدی. «توصیف و بررسی دستگاه فعل در گویش دلواری». *ویژه‌نامه فرهنگستان: زبان‌ها و گویش‌های ایرانی*، ۱۳۹۲؛ ۲: ۱۰۷-۱۲۳.
- حاجیانی فخر. «واژه‌های ویژه کشتی و کشتیرانی در گویش بوشهری». *گویش‌شناسی*، ۱۳۸۳؛ ۲: ۱۶-۷.
- حاجیانی فخر. «توصیف دستگاه واجی گویش تنگستانی». *گویش‌شناسی*، ۱۳۸۷؛ ۷: ۹۲-۱۰۶.
- حاجیانی فخر. «بررسی تطبیقی و تاریخی ساخت فعل ارگاتیو در گویش‌های اردکانی، دشتی، دشتکی، کلیمیان یزدی و لاری». *آموزش مهارت‌های زبان*، ۱۳۸۸؛ ۱(۱): ۲۱-۴۰.
- خلیلی محبوبه. بررسی توصیفی - درزمانی دستگاه واجی و صرف اسم و فعل در گویش تنگسیری. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌های باستان ایران*. دانشگاه بوعلی همدان. ۱۳۹۰.
- رحیمیان جلال. ساخت زبان فارسی. شیراز: دانشگاه شیراز. ۱۳۸۹.
- رضایتی کیشه‌حاله محرم. «فعل‌های مرکب ضمیری در زبان فارسی». *زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی فردوسی مشهد*، ۱۳۸۳؛ ۳۷(۱): ۹۱-۲۰۵.
- رضایی باغبیدی حسن. *ویژه‌نامه موضوعی زبان‌های باستانی ایران*. تهران: آثار. ۱۳۹۰.
- رضایی والی، بهرامی فاطمه. مبانی رده‌شناسی زبان. تهران: دانشگاه شهید بهشتی. ۱۳۹۴.
- زمردیان رضا. راهنمای گردآوری و توصیف گویش‌ها. مشهد: دانشگاه فردوسی. ۱۳۷۹.
- زنده‌بودی حسین. فرهنگ، ادب و گویش تنگسیری. بوشهر: انتشارات بوشهر. ۱۳۸۳.
- علی نژاد بتول. مبانی و اجشناسی. اصفهان: دانشگاه اصفهان. ۱۳۹۸.
- غلامی سهراب. بررسی زبان‌شناسی گویش تنگسیری (بووالخیر): آواشناسی، ساخت‌واژه، نحو، ریشه‌شناسی و کنکاش در واژگان منتخب. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌های باستانی ایران*,

دانشگاه شیراز. ۱۴۰۰.

غلامی سهراب، حاجیانی فرخ. «توصیف دستگاه واجی گویش بوالخیری به روش IPA». *زانشناسی و گویش‌های ایرانی* ۱۴۰۲؛ ۸(۲): ۲۱۵-۲۱۸. doi: 10.22099/JILL.2023.48056.1353

فرهنگستان زبان و ادب فارسی. راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی. تهران. ۱۳۹۹.

کرد زعفرانلو کامبوزیا عالیه، ممسنی شیرین. «توصیف دستگاه واجی گویش دلواری». *زان و زبان‌شناسی*، ۱۳۸۵؛ ۲(۲): ۷۷-۹۳.

ماهوتیان شهرزاد. *دستور زبان فارسی از دیدگاه ردہ‌شناسی*. تهران: مرکز. ۱۳۷۸.

نعمتی فاطمه، نوروزی سیما. «حرف اضافه سی در دلواری: بازندهای از حروف اضافه فارسی باستان یا سرانجام دستورشدنگی اسم؟». *زان‌شناسی تطبیقی*، ۱۳۹۴؛ ۹(۹): ۲۲۷-۲۴۳.

واحدی لنگرودی محمد Mehdi, ممسنی شیرین. «بررسی پی بستهای ضمیری در گویش دلواری».

گویش‌شناسی، ۱۳۸۳؛ ۳(۳): ۶۴-۸۱.

یزدان‌شناس حیدر. بررسی زبان‌شناختی گویش تنگستانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز. ۱۳۸۴.

Comrie, B. Ergativity, In *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press, 1978; 329-94.

Silverstein, M. (1976). Hierarchy of Features and Ergativity, In *Grammatical Categories in Australian Languages*, R. M. W. Dixon (Ed.), Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 1976; 112-171.

Tallerman, M. *Understanding Syntax*, 4th Ed., London: Hodder Education. 2015.

روش استناد به این مقاله:

غلامی سهراب، حاجیانی فرخ رحیمیان جلال. بررسی دستگاه و صرف فعل در گویش بوالخیری، *زان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۴۰۲؛ ۸(۲): ۱۷۹-۲۰۳. doi: 10.22124/plid.2024.26694.1663

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

